

Тема 18. Природокористування в умовах МЕД України

План

1. Сировинні ресурси в МЕД України.
2. Паливний баланс в системі відкритої економіки України.
3. Екологічні обмеження зростання відкритої економіки.

1. Сировинні ресурси в МЕД України.

Питання про те, яку роль відіграють сировинні ресурси в системі міжнародної економічної діяльності України, важливі для розуміння специфіки міжнародного співробітництва з участю нашої держави, а також її місця у світовому господарстві. Проблема природокористування за самою своєю природою є інтернаціональною. Це зумовлюється тим, що Україна, як і інші держави світу, формує модель свого розвитку з урахуванням тих ресурсів, які вона закуповує в інших країнах, а також продає їм. Крім того, обмеженість ресурсів, наслідки їх використання тісно пов'язують інтереси національних господарств, зумовлюють неподільність долі народів світу.

Умови ринкової економіки, процеси глобалізації та регіоналізації в сучасному світі примушують дивитися на природні, сировинні ресурси широко та комплексно. Адже вони не тільки є предметом та первинною матеріальною субстанцією виробничих процесів, засобом натурально-речовинного балансування на національному рівні. Вони є також і об'єктом купівлі-продажу, взагалі міжнародних економічних відносин. Ця обставина спонукає до подальшого розширення міжнародних торговельних контактів, руху таких факторів виробництва, як капітал, праця.

Нерівномірність географічно-геологічного розподілу ресурсів та несиметричність попиту на них є передумовою того, що одні країни виступають у ролі продавців тих або інших ресурсів на світовому ринку, а ті країни, які відчують сировинну, взагалі ресурсну залежність, перетворюються на покупців відповідних видів ресурсів.

В умовах відкритості ринкових систем та конкуренції попиту й пропозиції сировинних ресурсів (ідеться про ті ресурси, які підлягають купівлі та продажу) утворився гнучкий та динамічний механізм ціноутворення. Взагалі можна стверджувати, що існує *єдиний світовий ринок на сировинні товари, причому основними характеристиками цього ринку є агрегатні показники видобутку та споживання, попиту та пропозиції відповідних природних ресурсів.*

У сучасній міжнародній економічній діяльності України надзвичайно важливу роль відіграють відносини з приводу перерозподілу сировинних ресурсів. Цей перерозподіл головним чином відбувається у формі торгівлі. Слід зазначити, що таке твердження є справедливим і стосовно міжнародного співробітництва з участю інших держав — як тих, що переважно є експортерами, так і тих, що переважно є імпортерами основних видів енергоносіїв та матеріалів, що використовуються у виробництві. Причому окремі країни можуть балансувати відносну нестачу деяких із таких видів ресурсів їх імпортною закупівлею, продаючи по експорту інші, відносно надлишкові.

У результаті практично всі країни світу виявилися тісно пов'язаними між собою обміном сировинних та енергетичних ресурсів. Фізичною передумовою цього стали обмеженість, нерівномірність та асиметричність географічного розподілу окремих видів корисних копалин. Причому з економічного погляду, такі особливості у забезпеченості ресурсами, що спонукають до міжнародного обміну, набувають вигляду об'єктивних передумов, які породжують необхідність у співробітництві на рівні країн.

З точки зору наявних фізичних обсягів природних ресурсів та відповідних перспектив їх використання вони можуть бути умовно поділеними на категорії або групи. Відповідна класифікація може бути проведена за певними конкретними критеріями. Наприклад, можна виділити групи *обмежених та необмежених ресурсів, види поновлюваних та непоновлюваних ресурсів.*

Для України проблема торгівлі природними ресурсами стає особливо актуальною, що зумовлено відомими фінансовими дефіцитами, пов'язаними із закупівлею ресурсів, і передусім енергоносіїв за імпортом та складним екологічним станом. Для економіки України характерним є суперечливий та незадовільний характер натурально-речовинного балансування. Загалом він відзначається функціональною неефективністю, а також невідповідністю сучасним науково-технічним та екологічним критеріям. Це пов'язано із постійним зниженням технічного та технологічного рівня підприємств у зв'язку зі старінням устаткування та хронічним дефіцитом обігових коштів, які потрібні на його реконструкцію та модернізацію. Поганий стан існуючої недорозвинутої та гіпертрофованої моделі ринкових відносин призводить до того, що практично не діють цінові критерії ефективності використання матеріальних ресурсів.

Водночас унаслідок такого балансування національне господарство забезпечується потрібними йому сировинними ресурсами, а продаж відносно надлишкових природних ресурсів дає змогу отримувати прибуток та поліпшувати міжнародний торговельний і платіжний баланси України.

2. Паливний баланс у системі відкритої економіки України

Україна належить до країн, які, згідно з сукупним балансом відчують залежність від зовнішніх поставок ресурсів, що видобуваються. Особливо це стосується енергоносіїв, адже енергетичні потреби України задовольняються за рахунок власних джерел лише на 40—50 %. При цьому, щодо основних трьох видів енергоносіїв, що видобуваються як корисні копалини, то рівень самозабезпечення ними в різні роки характеризується приблизно такими даними:

- нафта — 8—15 %;
- газ — 20—25 %;

• вугілля кам'яне — 80—95 %, а потенційно — до 100 %, хоча Україні через недостатню ефективність гірничо-видобувної галузі доводиться докуповувати певну його кількість задля повного задоволення в ньому власних потреб.

Попри порівняно незначні обсяги власного видобутку вуглеводневих енергоносіїв зараз Україна є однією із найстаріших нафтогазовидобувних держав світу, адже промислове розроблення нафтових родовищ на території Прикарпаття почалось понад 120 років тому. Щоправда, за європейськими стандартами, Україна може навіть бути віднесеною до числа найбільших нафтогазовидобувних країн континенту (після Норвегії, Великої Британії та Нідерландів, ясна річ, якщо не враховувати Росію). Так, на території виділяються три нафтогазоносні регіони: Карпатський (Західний), Дніпровсько-Донецький (Східний) та Причорноморсько-Кримський (Південний).

Щоправда, у стратегічній перспективі загальні тенденції в динаміці нафто- та газовидобутку не можуть додавати оптимізму через те, що Україна все більше наближається до природних лімітів щодо розроблення покладів.

Тимчасова стабілізація видобутку нафти і газу в останні роки була досягнута за рахунок впровадження комплексу заходів щодо підвищення ефективності використання ресурсної бази, скорочення числа бездіючих свердловин, упровадження нових методів і технологій нафто-, газо- і конденсатовилучення. Разом з тим на сьогодні резерви підприємств щодо утримання досягнутих рівнів видобутку близькі до вичерпання.

Через те, що наявних видобувних потужностей все-таки замало для задоволення внутрішніх енергетичних потреб, Україна є досить помітним «гравцем» на світовому ринку енергоносіїв, і особливо газу. Адже «енергонеефективність» української економіки веде до того, що наша країна є одним із світових лідерів за абсолютним споживанням газу (6-те місце) та імпорту цього продукту (3-тє місце). Крім того, має значення традиційно висока частка газу в споживанні первинної енергії (45 % проти 21 % в середньому по країнах Європи).

Необхідність надвеликих закупівель енергоресурсів породжує для України чималі ускладнення макроекономічного характеру. Вони пов'язані насамперед із дефіцитністю державного бюджету та тим, що обов'язковим фактором зведення платіжного балансу стає подальше зростання зовнішньої заборгованості.

Енерговитратність української економіки породила і таку цілком специфічну економічну проблему для міжнародної торгівлі, як порівняно низька валютна ефективність експорту. Адже традиційними продуктами національної спеціалізації України стають низькотехнологічні, а також енерго- та матеріаломісткі вироби металургійної промисловості. Так, згідно з даними ОЕСР, на тонну продукції сталеливарної промисловості в Україні пересічно витрачається 19,5 людино-годин, тоді як у країнах ОЕСР — 4,1.

Щодо практичних шляхів розв'язання проблеми енергозабезпечення України, то головними серед них є:

- раціоналізація структури та характеру виробництва, передусім у напрямку енергозбереження, зниження споживання енерго-сировинних ресурсів при виробництві одиниці кінцевого продукту;

- диверсифікація джерел енергопостачання, зокрема за рахунок каспійської нафти та за умов забезпечення транспортної інфраструктури нафтопостачань, головне — будівництво Одеського терміналу та нафтопроводів;

- збільшення власного видобутку вуглеводневих енергоносіїв — нафти й газу — та стабілізація, технологічна модернізація вуглевидобування.

3. Екологічні обмеження зростання відкритої економіки.

Економічний розвиток будь-якої країни в сучасному світі, усього людства дедалі більшою мірою підпадає під вплив міркувань екології. Практично це означає, що характер такого розвитку визначається необхідністю враховувати наслідки антропогенного впливу на навколишнє середовище. А в тих випадках, коли надмірний вплив з боку промисловості, транспорту, сільського господарства вже призвів до погіршення ситуації (забруднення атмосфери, водоймищ, земельних ділянок), можуть вживатися оперативні заходи, які спрямовуються на відновлення екобалансу.

Міжнародноекономічна орієнтація діяльності української держави у сфері екологічної і техногенної безпеки повинна визначатися цілями збереження природного потенціалу країни, його оздоровлення та створення кращих умов життя населення.

Те, що в економіко-технологічному поступу є і зворотний бік, Україна, чия модель міжнародної спеціалізації за наслідками свого функціонування не відповідає сучасним вимогам розвитку, можливо, відчула гостріше за переважну більшість інших країн. Отруєння водоймищ, забруднення атмосферного повітря, територій, деградація земельних угідь — усе це об'єктивні супутні явища, характеристики загального стану відкритої економіки нашої країни.

Крім того, Україна має, як правило, застаріле виробництво, що є інертним стосовно впровадження інновацій, які можуть сприяти поліпшенню ситуації в природоохоронній сфері. Нарешті, незадовільні умови участі національного господарства в системі міжнародної кооперації та міжнародного поділу праці самі по собі відтворюють несприятливу ситуацію: дефіцит торговельного балансу та ускладнення при загальному фінансово-речовинному балансуванні відкритої економіки унеможливлюють проведення масштабних зусиль у рамках екологічних програм.

Насправді є багато напрямів оптимізації екологічної складової міжнародної економічної діяльності України. Практичними заходами оптимізації системи природокористування в Україні в контексті нагальних глобальних проблем наявного міжнародного досвіду, яких необхідно вжити саме на національному рівні, передусім є:

- розроблення комплексної концепції реформування виробничої бази промисловості та сільського господарства з урахуванням екологічних критеріїв та факторів розвитку;
- розроблення широкої законодавчої бази у сфері охорони навколишнього середовища та природокористування та забезпечення дотримання правового режиму в екологічній сфері;
- перехід до застосування екологобезпечних технологій, машин та приладів, що практично має здійснюватись безпосередньо базовими господарськими ланками, людьми в побуті, але за активної регулятивної структурної політики держави;
- забезпечення державою захисту надр країни, для чого слід розробити механізм контролю за використанням надр, зокрема через надання ліцензій тощо; наукового обґрунтування потребує визначення доцільності розробки надр та їх використання з урахуванням національних інтересів нашої держави;
- запровадження аудиту енерго- та ресурсоспоживання відповідно до досвіду ряду провідних ринкових країн;
- визначення пріоритетів інвестиційної діяльності в Україні під час проведення політики залучення іноземних капіталів згідно з міркуваннями екологічної і техногенної безпеки, збереження навколишнього середовища та його відновлення;
- активізація та підвищення ефективності участі країни в роботі міжнародних екологічних організацій, налагодження кращої взаємодії з ініціативними організаціями та групами, що ставлять на меті захист навколишнього середовища — «Грін Піс» та ін., діяльність яких потребує належної підтримки на державному рівні;
- співробітництво з фінансовими донорами ряду екологічних програм, що проводяться в Україні.